

TÜRKÇEDE ÜNLÜYLE BİTEN İSİMLERİN EK FİİLLE ÇEKİMİNDE ORTAYA ÇIKAN /Y/ SESİNE DAİR

 Kubilay FENER*

ÖZET

Türkçe dil bilgisi çalışmalarında, tartışmalı konulardan birisi yardımcı ünsüzlerdir. Literatürde, hangi seslerin yardımcı ünsüz olarak kabul edilmesi gerektiği konusunda farklı yaklaşımlar ve ölçütlerin bulunduğu görülmektedir. Bu çerçevede /y/ sesi, her ne kadar yardımcı ünsüzler tartışması içinde ele alınsa da ek fiil çekimlerinde farklı bir morfolojik statüye işaret eden bir görünüm sergilemektedir. İncelemenin odak noktası, isimlere gelerek onların yüklem görevinde kullanılmasını sağlayan ek fiilin, şimdiki/geniş zaman kullanımı müstesna, ünlüyle biten isimlerle çekimlenmesi sırasında ortaya çıkan /y/ sesinin statüsüdür. Çalışmada, öncelikle konuya ilişkin görüşler tartışılmış, ardından bu değerlendirmeler ışığında /y/ sesinin fonolojik alternans doğrultusunda {-i-} ek fiilinden dönüştüğü yönündeki görüşün daha tutarlı olduğu savunulmuş ve bu yaklaşım dil bilimsel veriler esasında temellendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın temel amacı, eş zamanlı bakış açısıyla Türkçede ünlüyle biten sözcüklerin ek fiil ile çekimlenmesi sırasında ortaya çıkan /y/ sesinin doğasını açıklığa kavuşturmak ve bu sesin morfolojik işlevini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, yardımcı ünsüz, ek fiil, isim çekimi, morfo-fonoloji

On the /y/ Sound Occurring in the Copular Inflection of Nouns Ending in a Vowel in Turkish

ABSTRACT

One of the controversial issues in studies of Turkish grammar is the question of buffer consonants, particularly the phoneme /y/. Although /y/ is generally classified as a buffer consonant, its occurrence in copular constructions suggests a distinct morphological function. This study examines the status of /y/ that emerges when the copular morpheme attaches to vowel-final nouns, excluding present/simple present tense forms. After reviewing the main approaches in the literature, it argues that the most consistent analysis is to treat /y/ as the result of phonological alternation derived from the copular morpheme {-i-}, rather than as an independent buffer consonant. This claim is supported through linguistic evidence and synchronic analysis. The study aims to clarify the nature of /y/ in copular inflection and to demonstrate that its appearance reflects a morphophonological process with morphological significance, contributing to a more coherent account of Turkish copular morphology.

Key Words: Turkish, buffer consonant, copula, noun inflection, morpho-phonology

* Arş. Gör. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bilecik / TÜRKİYE, kubilay.fener53@gmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: Fener, K. (2026). Türkçede ünlüyle biten isimlerin ek fiille çekiminde ortaya çıkan /y/ sesine dair. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(52), 1303-1317. <https://dx.doi.org/10.21550/sosbilder.1983620>

Gönderim Tarihi / Sending Date: 1 Temmuz / July 2026

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 29 Ağustos / August 2026

Giriş

Türkçe dil bilgisi üzerine pek çok önemli ve derinlemesine çalışmalar yapılmış olmasına karşın kimi sorunların henüz çözüme kavuşturulamadığı ve bunlar üzerinde tam bir görüş birliğinin sağlanamadığı görülmektedir. Bu konulardan birisi de sondan eklemeli bir dil olan Türkçede, fonolojik bir zaruret olarak tanımlanan yardımcı seslerin statüsüdür. Türkçede morfemlerin birleşmesi sırasında ortaya çıkabilecek bazı fonotaktik yapıların dilin ses örgüsüne uyarlanması amacıyla çeşitli morfo-fonolojik düzenlemeler gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda, ünlüyle biten bir tabana ünlüyle başlayan bir ek getirildiğinde ya da belirli ünsüz dizilimlerinin oluşması söz konusu olduğunda, ses yapısının akıcılığını koruyan birtakım uyarlama unsurları devreye girmektedir. Bu doğrultuda yardımcı ses olarak adlandırılan birimler ortaya çıkmakta, ünlüler arasındaki bağlantı çoğu durumda /y/ sesiyle, bazı ünsüz birleşmeleri ise yardımcı ünlüler aracılığıyla çözümlenmektedir (Ercilasun, 2000: 219). Söz konusu durum, “ünlü+y+ünlü” ve “ünsüz+I+ünsüz” biçiminde gösterilebilir.

Literatürde, ek fiilin ünlü ile biten bir sözcükle çekiminde ortaya çıkan /y/ sesini (ör. *hasta idim > hastaydım, hasta imişsin > hastaymışsın, hasta ise > hastaysa >, hasta iken > hastayken vb.*) kimi araştırmacılar yardımcı ünsüz olarak etiketlemekte (Karademir, 2011: 588-589; Bilgegil, 2014: 246; Bozkurt, 2017: 93), kimileri {i-} ek fiilinin /y/ sesine dönmüş şekli olarak kabul etmekte (Gencan, 2001: 59; Özçelik & Erten, 2005: 51; Ediskun, 2010: 190), kimisi eke dâhil edilmesi gerektiğini belirtmekte (Öztekten, 2008), kimisi de bu biçimin bir türeme ses olduğunu ileri sürmektedir (Ercilasun, 2000: 225). Araştırmacılar arasındaki görüş ayrılıkları; konunun karmaşıklığı, henüz çözüme kavuşturulamamış olduğu ve çözümünün güçlüğünü göstermektedir. İlgili duruma istinaden bu incelemenin konusu, Türkçede ek fiilin geçmiş, şart ve zarf-fiilli şeklinin ünlü ile biten bir isimle çekimlenmesi sonucunda ortaya çıkan /y/ sesinin dil bilgisel işlevleri ve kategorisini incelemektir. Nitekim bu sesin hangi duruma istinaden ortaya çıktığına yönelik öne sürülen görüşlerin son derece az olduğu ve literatüre katkı sunacak karşılaştırmalı çalışmaların neredeyse hiç yapılmadığı görülmektedir.

Mevcut literatürde, söz konusu /y/ sesinin ek fiilin yapısal bir unsuru olup olmadığına odaklanan kapsamlı ve ölçüt temelli bir inceleme bulunmaması, çalışmanın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Nitekim konuya dair öne sürülen görüşler incelendiğinde, büyük bir çoğunluğunun ancak satır aralarında geçen cümlelerden oluştuğu görülmektedir. Öte yandan bu çalışma, *hasta idim > hastaydım* örneğinde görülen /y/ sesinin kaynaştırma ünsüzü olarak değil, ek fiilin koşula bağlı biçimsel bir varyantı olarak ele alınması gerektiğini savunarak Türkçede ek fiilin morfo-fonolojik davranışına ilişkin önemli bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Böylece çalışma, hem kaynaştırma ünsüzü kavramının kullanım alanlarını yeniden tartışmaya açmakta hem de ek fiilin ses yapısının sistematik biçimde değerlendirilmesine katkı sunmayı hedeflemektedir. Bu yönüyle Türkçe dil bilgisinde yerleşik ancak yeterince sorgulanmamış bir sınıflandırmayı, eleştirel bir bakışla yeniden ele alan özgün bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

Çalışmanın kapsamı, Türkçede ek fiilin geçmiş zaman (öğrenilen ve bilinen), şart kipi ve zarf-fiil ekiyle yapılan çekimleriyle sınırlandırılmıştır. Buna karşılık ek fiilin şimdiki-geniş zaman çekimleri ise kapsam dışında bırakılmıştır. Bunun nedeni, şimdiki-geniş zaman çekimlerinde görülen /y/ sesinin (ör. *hasta-y-ım; hasta-y-ız*), ünlüyle biten bir taban ile kişi eki arasında doğrudan ortaya çıkan ünlü birleşmesini önleyen zorunlu bir fonolojik unsur niteliği taşımasıdır. Başka bir ifadeyle ek fiilin şimdiki-geniş zaman teklik ve çokluk birinci kişi çekiminde ortaya çıkan /y/ sesi, bir yardımcı sestir. Tarihî süreçte ek fiil, şimdiki-geniş zaman

çekimlerinde zayıflayarak klitikleşmiş¹ ve bunun sonucunda kişi ekleriyle birlikte tek bir morfolojik bütün hâlini almıştır. Yani {+(y)Im} ve {+(y)Iz} eklerinde {+I} unsuru başlangıçta ek fiil iken zamanla şahıs ekinin bünyesine dâhil olmuştur. Buna karşılık geçmiş zaman, şart ve zarf-fiil çekimlerinde görülen /y/ sesi ise doğrudan iki ünlünün yan yana gelmesini engelleyen bir unsur olarak ortaya çıkmadığından, yardımcı ses olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışmalıdır. Bu durumda *hasta-y-ım* ve *hasta-y-dım* biçimlerindeki /y/ seslerinin iki farklı morfo-fonolojik süreçten doğduğu söylenebilir. Öte yandan çalışmanın kapsamı dışında bırakılan bir diğer yapı, *ile* edatının ünlüyle biten isimlere eklenmesi sırasında ortaya çıkan /y/ sesidir (ör. *hastayla*). Bu yapıda ilgili biçim birimin başındaki sesin ek fiilden farklı bir kökene sahip olması nedeniyle söz konusu örnekler inceleme kapsamına dâhil edilmemiştir.

1. Yöntem

Bu çalışmada, ek fiilin ünlüyle biten isimlerle çekimlenmesi sırasında ortaya çıkan /y/ ünsüzünün morfo-fonolojik statüsü incelenmiştir. Araştırmada, eş zamanlı bakış açısı benimsenmiş ve yalnızca standart Türkçe esas alınmıştır. Çalışmada kullanılan örnekler, günümüz Türkçesinin standart dil bilgisi kurallarına uygun olarak oluşturulmuş ve incelenen yapıların tipik kullanımını temsil edecek biçimde seçilmiştir. İncelemede, konuşma dili ve ağız verileri kapsam dışında bırakılmıştır. Yöntem olarak betimleyici dil bilgisi yaklaşımı kullanılmış, ele alınan yapıların biçimsel, işlevsel ve dağılım özellikleri mevcut kullanım örnekleri üzerinden değerlendirilmiştir. Bu bağlamda eş zamanlı bakış açısı, kilit bir rol oynamaktadır. Nitekim ek fiilin yapısı ve buna bağlı olarak /y/ sesinin konumu, art zamanlı veya eş zamanlı yaklaşımlara göre farklı biçimlerde yorumlanabilmektedir. Bu nedenle çalışmada, tarihsel gelişim çizgisi yerine söz konusu sesin güncel dil sistemindeki işlevi ve statüsü açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

2. Türkçede Yardımcı Ünsüzler

Türkçede, ünlü ve ünsüz olmak üzere iki çeşit yardımcı ses bulunmaktadır. Birleşen ek ve köklerin yan yana düşen sesleri ünsüz ise araya giren yardımcı ses ünlü olmaktadır. Birleşen iki unsurun yan yana düşen seslerinin her ikisi de ünlü ise araya yardımcı ünsüz girmektedir. Yardımcı sesin, herhangi bir dil bilgisel vazifesi olmadığından ek olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Nitekim kök ve eklere eklenmemekte, yalnızca boşluk doldurmak amacıyla araya girmektedir. Bu vasıfları ile de yardımcı sesin türeme bir sestem ibaret olduğu belirtilebilir. Yardımcı sesler, kelimelerde köklerle eklerin ve eklerle eklerin birleşmesine yardım etmektedir.

Türkçe dil bilgisi çalışmalarının karmaşık konularından birisi yardımcı seslerdir. Literatürde, yardımcı seslere ilişkin çok çeşitli terimlerin kullanıldığı görülmektedir: 1. *Bağlama ünsüzü*. 2. *Bağlantı ünsüzü*. 3. *Bağlayıcı ünsüz*. 4. *Bağlayıcı ses*. 5. *Doldurma sesi*. 6. *Geçiş sesi*. 7. *Geçiş ünsüzü*. 8. *Kaynaştırma harfi*. 9. *Kaynaştırma sesi*. 10. *Kaynaştırma ünsüzü*. 11. *Koruma sesdeşi*. 12. *Koruma sesi*. 13. *Koruma ünsüzü*. 14. *Yardımcı konsonant*. 15. *Yardımcı ses*. 16. *Yardımcı ünsüz* (Karademir, 2011: 565). Bu terimlerin bir kısmı yalnızca ünsüzleri kapsamakta, yardımcı ünlüleri ise dışarıda bırakmaktadır. Terim çeşitliliğinin fazlalığı, konuya ilişkin terminolojik birlik sağlanamadığını ve söz konusu seslerin statüsüne ilişkin değerlendirmelerin kavramsal açıdan netleşmediğini göstermektedir. Öte yandan

¹ Klitikleşme, dil biliminde bir biçim birimsel unsurun zaman içinde bağımsız bir sözcük olmaktan çıkarak bir başka sözcüğe bağımlı yarı ek hâline gelmesi sürecidir. Klitikleşmenin sonucunda sınırlar bulanıklaşmakta, ses olayları artmakta ve yapı ek gibi davranmaya başlamaktadır.

incelemenin konusu doğrudan Türkçenin yardımcı sesleri olmadığından, ilgili mesele üzerinde uzun uzadıya durulmayacak, yalnızca konunun genel çerçevesi sunulacaktır.

Konuya dair sunulan terminolojik belirsizliğin yanı sıra literatürde hangi seslerin yardımcı ses olduğuna ilişkin de farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bu belirsizlik, yardımcı ünlülerden ziyade yardımcı ünsüzlerde görülmektedir. Kimi araştırmacılar /y/, /s/, /ş/ ve /n/ fonemlerinin yardımcı ünsüz olduğunu öne sürerken (Hengirmen, 1999: 261; Adalı, 2004: 21; Karademir, 2011: 590; Banguoğlu, 2019: 74; Özçelik & Erten, 2005: 47), kimileri bundan farklı olarak /y/ ve /n/ seslerinin yardımcı ünsüz olduğunu (Karaörs, 2005: 36; Yılmaz, 2012: 2763; Ergin, 2013: 145; Karaağaç, 2016: 146; Korkmaz, 2017a: 86), kimileri /y/, /n/ ve /s/ fonemlerinin yardımcı ses olduğunu (Aksan, 2015, C. 2: 78), kimileri de Türkçede tek yardımcı ünsüzün /y/ sesi olduğunu belirtmiştir (Hatipoğlu, 1976: 85; Göksel & Kerslake, 2005: 44; Erguvanlı-Taylan, 2008: 219-228; Tekin, 2013: 487; Demir & Yılmaz, 2016: 138; Eker, 2017: 206). Tüm bunlardan ayrılan Demircan ise /y/, /n/, /s/, /ş/, /b/, /d/ ve /g/ seslerini yardımcı ünsüz olarak açıklamıştır (2015: 87). Gemalmaz ise konuya çok farklı bir perspektiften yaklaşarak Türkçe için bağlayıcı ses ayrımı yapmanın Türkçenin dil bilgisine bir şey kazandırmayacağını dile getirmiştir (1997: 4).

Gemalmaz, Türkçede bağlayıcı (yardımcı) ses ayrımının dil bilgisel açıklama açısından zorunlu bir kategori oluşturmadığını ve bu tür seslerin genel fonolojik süreçler içinde değerlendirilebileceğini belirtmektedir. Bu yaklaşım, bağlayıcı seslerin bağımsız bir birim olarak ele alınmasına ihtiyatla yaklaşmasına karşın bağlayıcı sesler, morfolojik ve fonolojik yapıyı anlamada kritik öneme sahiptir. Söz gelimi ünlüyle biten sözcüklerin ek fiil ile çekimlenmesi sırasında ortaya çıkan /y/ sesinin dil bilgisel statüsünün belirlenmesi, eklerin gösterimi ve temel yapısının doğru biçimde çözülmesi açısından önem taşımaktadır. Özellikle *hastaydı* örneğinde görülen /y/ sesinin, ek fiilin tarihsel biçimi olan *i-* ile ilişkisi bağlamında nasıl değerlendirilmesi gerektiği, bu sesin yardımcı ses olarak mı yoksa ek fiilin morfo-fonolojik bir yansıması olarak mı kabul edileceği sorusunu gündeme getirmektedir. Bu durum, hem morfo-fonolojik çözümleme hem de morfem sınırlarının yeniden yorumlanması açısından açıklığa kavuşturulması gereken bir konudur. Ayrıca farklı ek ve zaman kategorilerinde ortaya çıkan /s/, /ş/ ve /n/ gibi bağlayıcı unsurların dağılımı, yalnızca tarihsel gelişim açısından değil, modern Türkçedeki işlevsel kullanımları bakımından da sistematik bir incelemeyi gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, “yardımcı ses” kavramının hangi sesleri, hangi morfolojik koşullar altında kapsadığı ve bu seslerin ekleşme süreçlerindeki işlevsel statüsü yeniden değerlendirilmelidir.

Yardımcı ünsüz /y/ sesi, isim veya fiil kökleriyle çekimlik veya yapımlık ögelerin eklenme yönündeki birleşmeleri sırasında oluşan ses çatışmalarını engellemek için ortaya çıkmaktadır. Türkçede ünlü ile biten bir köke, ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde dilin ses yapısı yan yana iki ünlü bulundurmaya elverişli olmadığından bu tür durumlarda ya ünlülerden biri düşecek ya da ses çatışmasını önlemek ve bu ünlüleri korumak için araya koruyuculuk işlevi gören bir ünsüz girecektir. Ünlü düşmesiyle kelimenin anlam yapısı zarar görebileceği için dilimiz ünsüz türemesini yeğlemiştir (Korkmaz, 2017b: 116). Başka bir ifadeyle yardımcı ünsüz, kelimenin ünlüyle bitmesi, ekin ise ünlüyle başlaması durumunda Türkçenin ikiz ünlülerden kaçınması nedeniyle araya giren ünsüzdür (Demir & Yılmaz, 2016: 138).

Türkçede tek yardımcı ünsüzün /y/ sesi olup olmadığı hususu, tartışmalı olmakla birlikte bu çalışmada /s/, /ş/ ve /n/ seslerinin dağılım, üretkenlik ve morfolojik koşullanma açısından sınırlı ve belirli bağlamlara özgü olmaları nedeniyle /y/ ile aynı kategoride değerlendirilmemeleri gerektiği düşünülmektedir. /s/, /ş/ ve /n/ seslerinin {+(s)I(n)}, {+ki(n)} ve {+(ş)Ar} gibi belirli ek yapılarına bağlı olarak ortaya çıkması, bu unsurların genel bir yardımcı ünsüz kategorisi altında serbestçe değişebilir birimler olarak

değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Buna karşılık /y/ sesinin çeşitli kök/gövde-eklerle geniş ve sistematik bir dağılım göstermesi, onun genel bir bağlayıcı unsur olarak işlev gördüğünü düşündürmektedir. Bu görüşün kabul edilip yaygınlaşmasını Tekin'in "Türkçede Kaynaştırma Sesleri" başlıklı çalışması ile Ercilasun'un "Türkiye Türkçesinde Yardımcı Ses" adlı çalışmalarında ortaya konan art zamanlı açıklamalar da desteklemektedir. Söz konusu çalışmalar, /s/, /ş/ ve /n/ seslerinin ortaya çıkışını belirli morfolojik bağlamlarla sınırlandırmakta ve bu seslerin /y/ ile eşdeğer bir dağılım göstermediğini açıklamaktadır (Tekin, 2013: 487-490; Ercilasun, 2000: 219-225). /y/ sesinin yardımcı ünsüz kullanımındaki en önemli özellikleri ise şu şekilde sıralanabilir:

1. Ünlü-ünlü arasına girerek ünlü çatışmasını engeller.
2. Türkçede yardımcı ünsüz, fonolojik bir zarureten dolayı ortaya çıkmaktadır.
3. Yardımcı ses, herhangi bir dil bilgisel vazifeye sahip olmadığından asla ek değildir.

3. Literatür Değerlendirmesi

Ek fiilin² Türkçedeki temel işlevi, ad soylu sözcüklerin yüklem olarak kullanılmasını sağlamak ve basit zamanlı çekimlerden birleşik zamanlı yapılar oluşturmaktır (Korkmaz, 2017b: 620). Türkçede, ek fiilin ünlüyle biten isimlere eklenmesinde *hasta idim* ve *hastaydım* örneklerinde görüldüğü gibi ayrı ve birleşik olmak üzere iki kullanım biçimi ortaya çıkmaktadır. Her iki şekil de imla ve kullanım açısından doğru olmakla birlikte günümüzde birleşik şeklin daha yaygın olduğu görülmektedir (Öztekten, 2008: 2). Buna karşılık, ek fiilin ünlü ile biten isimlere eklenmesi sırasında ortaya çıkan /y/ sesinin statüsü konusunda literatürde görüş birliği bulunmamaktadır.

Gencan, *Dilbilgisi* başlıklı eserinde *idi*, *imiş*, *ise* ek eylemlerinin ünsüz sözcüklerle birleşiminde düştüğünü, sonu ünlü olan sözcüklerle birleştiklerinde ise ek eylemlerin başlarındaki /i/'lerin /y/ olduğunu belirtmiştir, ör. *Ali'ymiş* vb. (2001: 59). Gülensoy da bu minvalde Gencan ile aynı fikri paylaşmaktadır. Araştırmacıya göre ek fiil, ünlü biten kelimelere getirildiğinde başta bulunan /i/ ünlüsü, /y/'ye dönüşmektedir, ör. *altıncıydı* < *altıncı+i-di* (2000: 320). Deny (1995: 127) ve Ediskun'un da (2010: 190) aynı düşünceleri paylaştığı görülmektedir. Araştırmacılar, bu görüşü savunmalarına karşın söz konusu sesin içeriğine veya ortaya çıkışına ilişkin herhangi bir açıklama yapmamış, meseleyi derinleştirmemiş ve bu sonuca hangi gerekçelerle vardıklarını ortaya koymamışlardır.

Kornfilt, *Turkish* başlıklı eserinde ek fiil konusunu oldukça detaylı bir şekilde incelemiştir. Araştırmacıya göre tarihî dil verileri, cümlelerdeki ek fiilin zamanla nasıl değiştiğini göstermektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar geçmiş zaman kiplerinde ve kişi eklerinde serbest biçimde duran bu ek fiil, yüklemli cümlelerin başındaki isimden bağımsız bir biçimde kullanılıyordu. Söz gelimi *hasta idi* yapısında *idi*, kendi başına bir biçim birim olarak yer almaktaydı. Ancak konuşma dilinde başlayan ve daha sonra yazı dili ile resmi üslubu da etkileyen bir değişim süreciyle, bu serbest çekimli ek fiiller önceki sözcüğe eklenerek postklitik hâle gelmiş ve ek fiil, kayma ünsüzü /y/ hâline dönüşmüştür. Bu tarihsel gelişim, cümlelerde görülen "bağlayıcı y" sesinin, geleneksel açıklamaların aksine yalnızca bir kaynaştırma ünsüzü olmadığını, ek fiilin morfo-fonolojik bir varyantı olduğunu göstermektedir. Günümüzde serbest çekimli ek fiil biçimleri nadiren yazı dilinde de gözlemlenmekle birlikte, bu tarihsel süreç

² Ek fiil, Eski Türkçedeki *er-* "olmak" yardımcı fiilinin *er-* > *ir-* > *i-* değişimi ile ekleşmiş biçimidir. İlgili fiil günümüzde her ne kadar *i-* (imek) şeklinde adlandırılrsa da fiilin tek başına bir anlamı yoktur. Asıl fiillerde olduğu gibi tek başına *i-* biçimiyle kullanılmamakta ve yapım ekleriyle genişletilememektedir. Varlığını, *i-di*, *i-miş*, *i-se* ve *i-ken* biçimlerinde ortaya koymaktadır

şimdiki zaman için geçerli değildir, nitekim şimdiki zamanda bağımsız ek fiil örnekleri bulunmamaktadır (1997: 77-83).

Göksel ve Kerslake de *Turkish: A Comprehensive Grammar* başlıklı çalışmada, Kornfilt ile benzer ve bilimsel açıdan tatmin edici görüşler sunmuşlardır. Araştırmacılara göre -(y)- şekli, ek fiilin -(y)DI, -(y)mIş, -(y)sA ve -(y)ken biçimlerinde görülmektedir. Bu göstergelerde yer alan /y/ sesi, eklerin bağlanmasını sağlamak amacıyla birçok ekin başında görülen ünsüzle karıştırılmamalıdır. -(y)- şekli, i- ek fiilinin büzülmüş hâlidir ve bu biçimi içeren yapılar vurgu alamaz (2005: 79). Araştırmacıların görüşlerinden ek fiilin ünlü ile biten bir isimle çekimlenmesi sonucunda beliren /y/ sesini, ek fiil olarak kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Konuya ilişkin Adalı, ile ve i- biçimlerinin ekleşmesi sırasında ortaya çıkan /y/ sesinin işlevinin iki ünlüyü bağlamak olmadığını, bunun yerine yitirilen /i/ ses biriminin yerini korumak olduğunu belirtmiştir (2004: 22).

Özalan, *hasta idi > hastaydı* örneğinde topaşıma hadisesi olduğunu belirtmiştir. Araştırmacıya göre Türk dilinin hece yapısında bir hecede iki ünlü bulunamaz. /a/ ve /i/ seslerinin yan yana gelmesiyle oluşan bu durum iki ünlüden birinin ünsüze dönüşmesiyle ortadan kalkmaktadır. Ağızlarda görülebilecek *hastaydı* örneğinde ise çift hece ünlüsünü engellemek için /y/ türemiştir (2014: 72). Dolayısıyla araştırmacıya göre *hastaydı* örneğindeki /y/ sesi, yardımcı ünsüzden ziyade bir ek fiil olarak tanımlanmalıdır. Bu değerlendirmeye /y/, bağımsız bir yardımcı ünsüz olarak değil, +E(r)- üst biçiminin tarihî ve morfo-fonolojik bir gerçekleşmesi olarak ele alınmaktadır.

Ergin, ek fiilin ünsüzle biten isimlerden sonra umumiyetle düşürüldüğünü, ör. *kış-tı*, *güzel-di* vb., vokallerden sonra ise ekleşmenin hiçbir zaman tam olmadığını, bu doğrultuda ya fiil kökünün olduğu gibi muhafaza edildiğini veya düşen vokalın ortaya bir y bıraktığını dile getirmiştir, ör. *hasta idi > hasta-y-dı* (2013: 318). Ergin'in görüşleri, ek fiilin düşme sırasında neden yerine bir /y/ bıraktığını açıklamaması nedeniyle belirsiz kalmaktadır. Başka bir ifadeyle Ergin'in ileri sürdüğü görüşlerden ortada bırakılan /y/ sesinin mahiyeti hakkında tam olarak bir görüş sahibi olunamamaktadır. Nitekim bu ses bir yardımcı ünsüz müdür? Ya da ek fiilin ses koşullarına bağlı olarak dönüşmüş bir şekli midir? vb. sorular net bir şekilde cevaplanmamaktadır.

Banguoğlu, ekleşme sürecindeki bazı ekler ve fiillerin koruyucu bir ses türedikten sonra baştaki ünlülerini düşürdüğünü belirtmiştir (ör. *dikseydi < dikse-y-idi*, *iğneyle < iğne-y-ile*) (2019: 74). Bu açıklama, /y/ sesinin öncelikle koruyucu bir ses olarak ortaya çıktığı, ardından ek fiil ile *ile* edatının başındaki ünlünün düşmesiyle yüzey yapıda yalnızca {-yDI} ve {-yIA} biçimlerinin kaldığı şeklinde yorumlanabilir. Bilgegil de Banguoğlu'na benzer biçimde, *Türkçe Dilbilgisi* adlı eserinde, ünlüyle başlayan ek fiilin ünlüyle biten bir sözcüğe eklenmesi durumunda iki ünlü arasına yardımcı /y/ sesinin girdiğini belirtmiştir (2014: 246). Bu minvalde Bilgin (2013: 384), Bozkurt (2017: 93) ve Dursunoğlu (2017: 146) da aynı düşünceleri paylaşmaktadır. Türk Dil Kurumu tarafından basılan *Yazım Kılavuzu*'nda da benzer görüşlerin olduğu göze çarpmaktadır. Nitekim kılavuzda ek fiilin ünlüyle biten kelimelere bitişik olarak yazılması durumunda araya /y/ ünsüzünün girdiği ve ek fiilin başındaki /i/ ünlüsünün düştüğü ifade edilmiştir (2012: 11). Korkmaz'ın da benzer şekilde konuya ilişkin tanıkladığı *ne ise > ne-y-ise > neyse* örneğinden aynı düşünceleri paylaştığı anlaşılmaktadır (2017b: 116).

Karadoğan, çalışmasında Türkçedeki *araba-y-la*, *hasta-y-mış*, *kötü-y-dü* gibi örneklerde /y/ ünsüzünün bir ünlü ile bir ünsüz arasında bulunduğunu ancak bu yapıların tarihî olarak *araba-y-ıla*, *hasta-y-ımış* ve *kötü-y-üdü* biçimlerinden geliştiğinin bilinen bir olgu olduğunu belirtmiştir (2024: 5). Karadoğan'a göre *hasta imiş > hastaymış* gelişimi, önce *hastayımış* aşamasından geçmiş, daha sonra ek fiilin ünlüsünün düşmesiyle *hastaymış* şekline dönüşmüştür. Bu yorumda, /y/ sesinin bir yardımcı ses olarak değerlendirildiği ve art zamanlı

bir gelişmenin günümüzde kural olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Ancak bu açıklama, Türkçenin ses düzeni açısından hiçbir engel olmadığı hâlde neden *hastamış* gibi bir biçimin ortaya çıkmadığını izah etmemektedir. Eğer modern Türkçede süreç yalnızca ünlü çatışmasının giderilmesine indirgenmiş olsaydı, ek fiilin ünlüsünün tamamen düşmesi beklenirdi. Oysa Türkçede sistematik olarak /y/ biçiminin tercih edilmesi, söz konusu unsurun ek-fiilin ünlüsünün yarı ünlüleşmiş bir devamı olarak korunduğunu düşündürmektedir.

Tufan Demir, *Türkçe Dilbilgisi* adlı eserinde basit zamanlı eylemlere ek fiil getirilerek birleşik zaman oluşturulması veya ad soylu sözcükler ek fiille çekimlenirken ortaya ünlü çatışması çıkması durumunda ek fiilin başındaki ünlünün /y/ yarı ünlüsüne dönüştürüldüğünü belirtmiştir (2006: 71). Araştırmacı bu açıklamayı yapmasının ardından ek fiilin *iken* biçimi ve *ile* sözcüğünün ünlüyle biten sözcüklere eklendiklerinde de ünlü çatışması ortaya çıktığını, bu seferki çatışmanın ise *iken* ve *ile* biçimlerinin başındaki ünlünün yitip araya /y/ ünsüzünün girmesiyle giderildiğini belirtmiştir (2006: 72). Konuya ilişkin açıklamalardan araştırmacının düşüncelerinin çeliştiği görülmektedir. Başka bir deyişle, Demir’e göre ek fiilden kaynaklanan ünlü çatışmasında Türkçe farklı bir yol izlemiş; *iken* ve *ile* de ise ortaya çıkan ünlü çatışması için daha farklı bir yol belirlenmiştir. Dolayısıyla araştırmacı, aynı olguyu iki farklı mekanizmayla açıklamış, ancak bu iki açıklama arasındaki farkın neden kaynaklandığını ortaya koymamıştır.

Ercilasun; *ile*, *idi*, *imış* ve *ise* biçimlerinin eklenmesi sırasında ortaya çıkan /y/ fonemine ilişkin *babayla*, *annesiyle*, *gelmeliydi*, *maviydi*, *maviymiş*, *maviyse* vb. örnekleri sıraladıktan sonra bu örneklerde fonetik bir imkansızlığın olmadığını, nitekim *babala*, *mavidi*, *gelmeliymiş* *gelmelise* gibi biçimlerin fonetik açıdan mümkün olduğunu belirtmiştir. Bu durumda, ünlü çatışmasını önlemek gibi fonetik bir zaruret olmadığına göre buradaki /y/ sesinin yardımcı ses sayılamayacağını ve bu durumda /y/ sesi için ya ayrı bir adlandırılmaya gidilmesi ya da onun eke dâhil edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu seçeneklerin ardından araştırmacı, ilgili sese türeme /y/ sesi adının verilmesi gerektiği görüşünü benimsemiştir (2000: 224-225). Bununla birlikte Ercilasun, Türkçede yardımcı sesin fonetik bir zaruret sonucu ortaya çıktığını belirtmesine karşın (2000: 219) söz konusu olgu, dilin fiziksel üretim sınırlarından ziyade Türkçenin ses dizimi sisteminden kaynaklandığı için fonolojik bir kısıtlama olarak değerlendirilmesi daha uygun görünmektedir.

Öztekten ise bütün yardımcı seslerin birer “iç ses türemesi” olduğu gerekçesiyle Ercilasun’un açıklamalarının çelişkili olduğunu belirtmiş (2008: 4) ve Ercilasun’un ileri sürdüğü görüşlerden ikincisini, yani /y/ sesinin eke dâhil edilmesi gerektiği yönündeki görüşü benimsemiştir (2008: 6). Öte yandan araştırmacı, Göksel ve Kerslake’ye atıfta bulunarak şu açıklamalarda bulunmuştur: “Türkiye Türkçesinin dil bilgisiyle ilgili Türkçe ve İngilizce kaynaklarda bu eklerdeki /y/ sesi çoğunlukla parantez içinde gösterilerek bu sesin yardımcı işlevinin devam ettiği bildirilmektedir” (2008: 3). Oysaki Göksel ve Kerslake’nin konuya dair asıl vurgusu, /y/ sesinin ek fiilin zorunlu ve morfo-fonolojik bir biçimi olduğu yönündedir (2005: 79. Bu açıdan Öztekten’in yorumu, Göksel ve Kerslake’nin temel morfo-fonolojik yaklaşımını tam olarak yansıtmamaktadır. Nitekim Göksel ve Kerslake (2005), parantezle gösterilen /y/ sesini doğrudan “yardımcı ünsüz” olarak adlandırmamış, bunun yerine ek fiilin biçimsel bir varyantı olarak değerlendirmiştir. Bu doğrultuda, /y/ sesinin yardımcı ünsüz olarak sınıflandırılması Öztekten’in yorumu olup kaynağa doğrudan böyle bir tanımlama yapılmamaktadır.

Karademir’in düşüncelerine göre *ile* ve *i-* biçim birimleri, ünlüyle biten sözcüklere geldiğinde ünlü çatışmasını önlemek üzere ünlülerin arasına /y/ kaynaştırma ünsüzü girmiş ve *ünlü+(y)+ünlü* bağlamında kaynaştırma işlevi görmüştür. Zamanla bağlı birimlerin

başlarındaki söyleyişi ağırlaştıran vurgusuz ünlü düşmüş, böylece /y/ ünsüzünün bağlamı *ünlü+y+ünsüz* şekline dönüşmüştür. Bu minvalde dil, önce ünlü çatışmasını önlemek üzere ihtiyaç duyduğu bir ünsüzü türetmiş sonra da söyleyişi ağırlaştıran bir ünlüyü düşürmüştür. Daha önce iki ünlünün arasını bulup ünlü çatışmasını önleyen /y/ ünsüzü, bugün psikolojik olarak varlığı hissedilen bir boşluğu doldurmakta, söyleyişi rahatlatan bir yardımcı ses vazifesi görmektedir (2011: 588-589).

Konuya ilişkin literatürde ileri sürülen görüşleri, şu maddeler altında toplamak mümkündür:

1. *Hasta idim > hastaydım, hasta ise > hastaysa* vb. yapılarda ortaya çıkan /y/ sesi, ünlü çatışmasını engellemek üzere araya girmiş, ör. *hastayısı, hastayidim*, ardından eklenen birimlerin başındaki {i-} ek fiili düşmüş ve /y/ sesi yardımcı ünsüz olarak kalmıştır.

2. /y/ sesinin bu kullanımlardaki ortaya çıkış süreci, birinci maddedeki gibi olmakla birlikte kaynaştırdığı ünlülerden biri düştüğü ve dolayısıyla engellediği bir ünlü çatışması kalmadığı için bu ünsüz artık yardımcı ünsüz olmaktan ziyade bir türeme ses olarak adlandırılmalıdır.

3. /y/ sesi, birinci maddede belirtildiği üzere bir kaynaştırma ünsüzü olarak ortaya çıkmış, ancak kaynaştırdığı ünlülerden birisi düştüğü için bu işlevini yitirip ünlüyle biten tabana bağladığı ekin parçası hâline gelmiştir. Dolayısıyla yardımcı ünsüz /y/, artık başına geldiği ekin bir parçası sayılmalıdır.

4. Ek fiil, ünlü ile biten sözcüklere eklendikten sonra ilgili ses erimiş ve yerine /y/ ünsüzü türemiştir.

5. Ek fiil, ünlü ile biten bir isme eklendiğinde {i-} biçimi, /y/ şekline dönmektedir.

Literatür değerlendirmesi sonucunda ortaya çıkan beş farklı yaklaşım, aşağıda ayrıntılı ve karşılaştırmalı bir biçimde ele alınacaktır.

Birinci görüşte /y/ sesi, iki ünlünün yan yana gelmesini önlemek amacıyla araya giren bir yardımcı ünsüzdür. Bu süreçte, eklenen birimlerin başında yer alan {i-} ek fiili düşmüş ve /y/ sesi yardımcı ünsüz olarak kalmıştır (Karademir, 2011: 588-589; Bilgegil, 2013: 384; Bozkurt, 2017: 93; Banguoğlu, 2019: 74 vb.). Konuya ilişkin belirtilen birinci görüşün, Eski Anadolu Türkçesinde tanıklanan *baba-y-ıla, almalı-y-ıdı, köse-y-imiş, oturdu-y-sa* vb. örnekler doğrultusunda ortaya çıktığı ileri sürülebilir. Belirtilen örneklerde, /y/ sesi gerçekten de ünlü çatışmasını önlemek amacıyla kullanılmış ve yardımcı ünsüz görevi üstlenmiştir. Bununla birlikte, birinci görüşte ileri sürülen düşüncelerin günümüz için kabul edilmesi mümkün değildir. Nitekim bu yaklaşıma göre *hasta + idi* birleşmesinde iki ünlünün yan yana gelmesi fonolojik açıdan mümkün olmadığından araya /y/ girmiş, daha sonra eklenen birimin başındaki /i/ ünlüsü düşerek bugünkü *hasta-y-dı* biçimi oluşmuştur. Bu açıklama, artzamanlı bir gelişimi eşzamanlı bir kural gibi ele alması bakımından sorunludur. Eski Anadolu Türkçesinde görülen *köse-y-imiş* biçimi, {i-} ek fiilinin henüz ekleşme sürecini tamamlamadığı, yarı bağımsız bir biçim birim olduğu bir evreyi yansıtmaktadır. Bu dönemde /y/'nin bir yardımcı ses gibi ortaya çıkması, tarihî bir geçiş aşamasının sonucu olmasının yanı sıra sistemin nihai durumunu temsil etmemektedir. Nitekim bugünkü Türkçede konuşur bilinci, *hasta-y-dı* biçimini iki ayrı birimin fonolojik olarak bağlanması şeklinde değil, tek bir çekimli yüklem biçimi olarak algılamaktadır. Dolayısıyla tarihsel bir ara evredeki fonolojik davranış, günümüz Türkçesi için geçerli ve eşzamanlı bir yardımcı ünsüz kuralı olarak genellemek metodolojik açıdan doğru değildir.

Birinci görüşün bir diğer önemli sorunu, ek fiilin ayrı ve birleşik yazılan kullanımları arasındaki farklılığı açıklayamamasıdır. Bu görüşte kabul edilen *hasta idi > hastaydı > hastaydı* biçimindeki tarihsel süreç, /y/ sesinin iki ünlünün yan yana gelmesini önlemek

amacıyla ortaya çıkan bir yardımcı ses olduğunu varsaymaktadır. Ancak günümüz Türkçesinde *hasta idi* biçiminin de kullanılmasına rağmen bu yapıda /y/ sesi ortaya çıkmamaktadır. Eğer /y/ sesi *idi* ek fiilinin ünlüyle biten bir kelimeye eklenmesi sırasında gerçekleşen düzenli bir fonolojik süreç sonucunda ortaya çıkıyorsa, aynı sürecin *hasta idi* biçiminde de gerçekleşmesi beklenir. Oysa /y/ sesinin yalnızca bitişik kullanılan *hastaydı* biçiminde görülmesi, söz konusu açıklamanın eşzamanlı Türkçe açısından yeterli olmadığını göstermektedir. Başka bir ifadeyle, aynı dil bilgisel unsurun ayrı ve birleşik kullanımlarında farklı fonolojik süreçlerin öngörülmesi, /y/ sesinin yalnızca iki ünlünün yan yana gelmesini önleyen bir yardımcı ses olarak açıklanmasını güçleştirmektedir. Ayrıca çağdaş Türkçede *hastaydı* gibi bir biçimin bulunmaması da bu varsayım açısından açıklanması gereken bir başka noktadır.

İkinci yaklaşıma göre /y/ sesinin ortaya çıkış süreci, ilk maddede öne sürülen ünlü çatışmasını önleme süreciyle aynıdır. Ancak bu kez kaynaştırılan ünlülerden biri düştüğü için ortada fiilen engellenmiş bir ünlü çatışması kalmamıştır. Bu nedenle söz konusu /y/ sesi yardımcı ünsüz olarak değil, türeme ses olarak adlandırılmalıdır (Ercilasun 2000). Bu açıklama, /y/ sesinin “yardımcı ünsüz” yerine “türeme ses” olarak adlandırılmasını önermekle birlikte söz konusu sesin dil sistemi içerisindeki yapısal konumunu açıklamamaktadır. Zira bir sesin türeme olarak değerlendirilmesi, onun morfolojik bir birim olarak değil, belirli fonolojik koşullar altında ortaya çıkan bir unsur olarak ele alınmasını gerektirir. Oysa söz konusu /y/ sesi, eş zamanlı açıdan {+idi}, {+imiş}, {+ise} ve {+iken} gibi belirli zaman ve kip kategorilerinin gösteriminde düzenli ve zorunlu olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla /y/ sesinin ortaya çıkışı, rastlantısal veya serbest bir fonolojik türeme olarak değerlendirilemeyecek ölçüde sistematik bir özellik göstermektedir. Bu bakımdan /y/’yi yalnızca “türeme ses” olarak adlandırmak, sesin belirli morfolojik yapılarla düzenli ilişkisini açıklamak yerine, söz konusu ilişkiyi adlandırma düzeyinde yeniden tanımlamaktadır. Öte yandan Öztekten, bütün yardımcı seslerin birer iç ses türemesi olarak kabul edilmesi hâlinde, “yardımcı ses” ile “türeme” kavramlarının bu şekilde karşı karşıya getirilmesinin kavramsal bir çelişki doğuracağını belirtmektedir (2008: 4). Karademir ise Ercilasun’un görüşlerine, eş zamanlı dil bilgisinin yalnızca bir biçimin fonetik olarak üretilebilir olup olmamasıyla değil, söz konusu biçimin dil topluluğunun ortak bilincinde kabul görmesi ve sistem içerisinde düzenli biçimde kullanılmasıyla ilgili olduğu gerekçesiyle itiraz etmektedir. Nitekim *babala*, *mavidi*, *gelmelise* biçimlerinin fonetik açıdan mümkün olmasına rağmen yadırganması, buna karşılık *babayla*, *maviydi*, *gelmeliyse* biçimlerinin tercih edilmesi, fonetik olarak mümkün olmanın tek başına bir biçimin dil sisteminin parçası olduğunu gösterdiği anlamına gelmemektedir (2011: 589).

Konuya ilişkin sunulan üçüncü görüşte /y/ sesi, birinci maddede açıklandığı üzere başlangıçta ünlü-ünlü çatışmasını önleyen bir kaynaştırma ünsüzü olarak ortaya çıkmıştır. Ancak kaynaştırdığı ünlülerden birinin düşmesiyle bu işlevini kaybetmiş ve ünlüyle biten köke bağlanan ekin biçimine dâhil olmuştur (bk. Öztekten, 2008). Öztekten’in görüşü, /y/ sesinin tarihsel gelişimini açıklaması bakımından dikkate değer olmakla birlikte art zamanlı bir tespitten hareketle günümüz Türkçesinin eş zamanlı yapısını açıklamaktadır. Oysa eş zamanlı çözümlemede temel mesele, /y/ sesinin tarihsel süreçte eke katılıp katılmadığından ziyade, günümüz Türkçesinde hangi morfolojik birimle ilişkilendirileceğidir. Bu açıdan, /y/ sesinin tarihsel olarak bağımsız bir yardımcı ünsüzken sonradan eke dâhil olduğu yönündeki açıklama yerine, günümüz Türkçesinde ilgili eklerin ünlüyle biten tabanlarla birleştğinde /y/’li yüzey biçimleriyle gerçekleştiğini kabul etmek daha tutarlı görünmektedir. Öte yandan Karademir, Öztekten’in görüşlerine şu gerekçelerle itiraz etmiştir: 1) Türkçede kelime başında iki ünsüz yan yana gelmez. Çift ünsüzle başlayan alıntı sözcükler ve az sayıda bağımlı biçim birim, ünlü yardımıyla söylenir ve hecelendiklerinde eklerin başındaki ünsüz kelimenin son hecesine kayar. Bu nedenle, /y/ ile başlayan {-ydi}, {-ymış}, {-ysa}, {-yken}, {-yle} gibi eklerin yazımı ve

okunması, doğal Türkçe fonetiğine uygun değildir. Nitekim çift ünsüzle başlamaları durumunda hem telaffuz güçleşir hem de yeni, yapay biçimler ortaya çıkar. 2. Bir ünlü ile bir ünsüz arasına giren /y/ sesi {-ydy}, {-ymış}, {-ysa}, {-yken}, {-yle} eklerle birlikte gösterilse de aynı bağlamda benzer görünüme sahip /n/ ünsüzü *-n-da* (*o-n-da*), *-n-ca* (*o-n-ca*), *-n-lar* (*o-n-lar*) şeklinde ayrı gösterildiğinde kavramsal karışıklığa yol açabilir (2011: 589-590).

Dördüncü görüşte öne sürülen düşüncelerde ise ek fiil, ünlü ile biten sözcüklere eklendikten sonra erimiş, yerine de /y/ ünsüzünün türediği dile getirilmiştir (bk. Ergin, 2013: 318). Ancak eş zamanlı veriler, bu sesin fonolojik ya da morfolojik bir zorunluluktan kaynaklanmadığını, yani türemeyi gerektirecek bir durumun olmadığını gösterdiğinden ilgili düşüncelere katılmak oldukça zordur. Başka bir ifadeyle çağdaş Türkçede *hasta idi* yapısında ek fiilin başındaki ünlü ses düşecekse bu durumda **hastadı* şeklinde bir eklenmenin ses dizimi açısından herhangi bir sorun teşkil etmediği görülmektedir. Türkçenin ses dizimi açısından sorun olmadığı bir eklenme durumunda, dilin herhangi bir ses türetmesi akla uygun gelmemektedir. Dolayısıyla ek fiilin düşmesinin ardından ihtiyaç olmadığı hâlde ortaya bir /y/ sesinin türediğini ileri sürmek, bu sesi bağımsız bir türeme ünsüzü olarak nitelendirmek anlamına gelmekte ve durum da dil mantığı ile uyuşmamaktadır.

Beşinci görüş çerçevesinde, ek fiilin ünlü ile biten bir isme eklendiğinde {-i-} biçiminin /y/ sesine dönüştüğü iddiası ileri sürülmektedir (bk. Deny, 1995: 127; Gülensoy, 2000: 320, Gencan, 2001: 59; Göksel & Kerslake, 2005: 79; Ediskun, 2010: 190 vd.). Bu çalışmada da söz konusu yaklaşım benimsenmekle birlikte, aynı doğrultuda görüş bildiren diğer araştırmacıların konuyu detaylandırmaktan kaçınmaları, sürecin içeriğini açıklamaktan uzak durmaları ve ilgili durumu derinlemesine tartışmamaları dikkat çekici bir eksiklik olarak yorumlanmaktadır. Bu çerçevede aşağıdaki bölümde, söz konusu dönüşüm sürecine ilişkin neden böyle bir sonuca varıldığı ayrıntılı biçimde açıklanacaktır.

4. Çalışmada Benimsenen Yaklaşım ve Gerekçeleri

Türkçede ad soylu sözcükler, sıfır ek fiil esasında yüklem görevinde kullanılabilmekle birlikte, ör. “Ali hasta.”, “Kapı açık.” vb., belirli zaman kategorilerinin ifade edilmesinde ek fiilin açık biçimlerinden yararlanılmaktadır. Bu bağlamda *idi*, *imiş*, *ise* ve *iken* biçim birimleri ad tabanlarına eklenerek yüklemün zamansal ve kiplik özelliklerini belirginleştirir. Ünlü ile biten bir tabana getirildiklerinde ise bu biçimlerin başındaki /i/ unsurunun yüzey yapıda /y/ ile temsil edildiği görülmektedir (*hasta-y-dı*, *kedi-y-miş*, *öğrenci-y-se* vb.). Bu değerlendirmeyi destekleyen başlıca gerekçeler şunlardır:

1. /y/ sesinin ortaya çıkışının yalnızca ünlü çatışmasını gidermeye yönelik bir kaynaştırma işlemiyle açıklanamaması, konuyu yeniden düşünmeyi gerektirmektedir. Nitekim bir yardımcı ses, esas olarak şu ölçütleri karşılamaktadır: 1). Yardımcı ses, fonolojik bir ihtiyacı karşılar. 2). Morfolojik bir işlev üstlenmez. 3). Morfemin bir parçası değildir. 4). Fonolojik ortam ortadan kalktığında kendisi de ortadan kalkar.

1) Hasta idi > hastaydı.

Konuya ilişkin tanıklanan (1) numaralı cümlede, *hasta idi* yapısının birleşik yazımında iki ünlünün yan yana gelemeyeceği gerekçesiyle ortaya çıkan /y/ sesinin yardımcı ünsüz olarak değerlendirilmesi, ilk bakışta makul görünse de bu açıklama söz konusu sesin morfolojik statüsünü belirlemek açısından yeterli değildir. *Hasta idi* yapısının birleşik yazımında iki ünlünün yan yana gelememesi, yüzey biçimde bir değişikliğin ortaya çıkmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak bu zorunluluk, ortaya çıkan /y/ sesinin mutlaka ekten bağımsız bir kaynaştırma ünsüzü olduğu anlamına gelmez. Nitekim /y/ sesi çıkarıldığında ek fiilin yüzeyde temsil edilmesi mümkün olamamakta ve **hastaidi*, **hastadı* gibi biçimler Türkçede kabul

gören kullanımlar arasında yer almamaktadır. Ayrıca *hasta idi* yapısını **hastayidi* şeklinde düşündüğümüzde böyle bir kullanımın da çağdaş Türkçenin başlangıcından itibaren karşımıza çıkmadığı görülmektedir. Dolayısıyla bu kullanım, /y/ sesinin bir yardımcı ünsüz işleviyle ortaya çıkmadığını göstermektedir. Bu durum, /y/'nin yalnızca sesleri birbirine bağlayan bir unsur değil, ek fiilin ünlüyle biten tabanlardan sonra ortaya çıkan zorunlu bir biçimi olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla iki ünlünün yan yana gelememesi, /y/ sesinin kaynaştırma ünsüzü olarak değerlendirilmesi için tek başına yeterli değildir.

2. Ek fiil, eş zamanlı bakış açısıyla ünsüzle biten bir isme eklendiğinde genellikle düşmekte, ünlüyle biten bir isme eklendiğinde ise arada herhangi bir fonolojik zorunluluk olmaksızın /y/ ünsüzü belirlemektedir. Türkçede /y/ yardımcı ünsüzü, ünlü çatışmasını engellemek amacıyla ortaya çıkmasına karşın ek fiilin ünlüyle biten isimlerle çekiminde ise fonolojik bir zorunluluk söz konusu değildir. Bu doğrultuda, *ünlü+y+ ünsüz* diziliminde fonolojik bir gereklilik bulunmadığından söz konusu biçimi yardımcı ses olarak değerlendirmek dil mantığıyla örtüşmemektedir.

2a) Hasta idi > hastaydı.

2b) Hasta imiş > hastaymış.

2c) Hasta ise > hastaysa

2d) Hasta iken > hastayken

Konuya ilişkin tanıklanan 2a-b-c-d örneklerinde, fonolojik bir zaruret söz konusu değildir. Başka bir ifadeyle belirtilen örnekler, Türkçenin ses dizimine göre **hastadı*, **hastamış*, **hastasa*, **hastaken* şeklinde de çekimlenebilirdi. Bu doğrultuda hiçbir fonolojik zorunluluk olmadığı hâlde, arada bir /y/ sesinin varlığı görülmektedir. Oysaki Türkçede ünlü ile biten bir isme ünlü ile başlayan bir ek gelememesi için zaruret nedeniyle araya bir yardımcı ünsüz girmekte ve bu durum bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Ancak ek fiilin ünlü ile biten isimlerle çekimlenmesinde fonolojik bir zaruret olmayışı bu sesin bir yardımcı ünsüz olduğu yönündeki görüşleri geçersiz kılmaktadır. Dolayısıyla düşüncelerimize göre bu ses, ek fiildir. Ek fiilin isimle çekimlenirken en az çaba yasası gereği akıcı bir sese dönüşmesi, onun ek fiil olma özelliğine bir zarar getirmez. Bu minvalde Öztekten, bunun ek fiil olamayacağını, aksi halde Türkçede {y-} şeklinde bir fiil olması gerektiğini, böyle bir durumun da söz konusu olmadığını dile getirmiştir (2008: 3). Bu değerlendirme, fonolojik değişimin morfolojik yapıya doğrudan yansıtacağı varsayımına dayanmaktadır. Oysa bir biçimin fonolojik olarak farklılaşması, onun morfolojik kimliğinin de değiştiği anlamına gelmez. Başka bir ifadeyle fonolojik değişiklik, morfolojik kimliği değiştirmediğinden çekim sırasında meydana gelen fonolojik değişiklikler morfemin kimliğini ortadan kaldırmamaktadır. Nitekim ek fiilin {i-} biçimi, ünlüyle biten tabanlardan sonra sistematik olarak {y-} yüzey biçiminde gerçekleşmektedir. Bu değişim yalnızca ek fiilin çekim paradigmasında görüldüğünden, {y-} bağımsız bir yardımcı ünsüz olarak değil, {i-} ek fiilinin fonolojik koşullanmaya bağlı bir biçim birimi (allomorfu) olarak değerlendirilebilir.

3. Türkçede zarf-fiil ekleri genel olarak fiil tabanlarına eklenmekle birlikte, {-ken} eki çağdaş Türkçede bu eğilimden ayrılarak ad soylu unsurlarla da düzenli biçimde kullanılabilmektedir, ör. *çocukken*, *öğrenciyken*, *evdeyken* vb. Bu kullanım, eş zamanlı açıdan {-ken} ekinin adlara da eklenebilen bir zarf-fiil eki olarak değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bununla birlikte, tarihî açıdan söz konusu yapının *i-ken* biçiminden geliştiği bilinmektedir. Dolayısıyla tarihsel köken ile çağdaş işlev birbirinden ayrılmalıdır. Öte yandan *öğrenciyken* ve *evdeyken* gibi yapılarda görülen /y/ sesi, yalnızca fonolojik bir kaynaştırma unsuru olarak

açıklanamaz. Çünkü {-ken} ekinin ad tabanına bağlanabilmesi tarihsel olarak ek fiil aracılığıyla gerçekleşmiş olup /y/ sesi de bu yapının morfolojik gelişiminin bir izini taşımaktadır.

3) hasta iken > hastayken

(3) numaralı örnekte görülen *hasta iken > hastayken* gelişimi, /y/ sesinin yalnızca fonolojik bir yardımcı ünsüz olarak açıklanamayacağını göstermektedir. Her ne kadar {-ken} çağdaş Türkçede ad tabanlarına doğrudan eklenebilen bir zarf-fiil eki görünümü sergilese de bu kullanım tarihsel olarak ek fiille kurulan bir yapıdan gelişmiştir. Bu nedenle *öğrenciyken* ve *evdeyken* gibi örneklerde görülen /y/ sesinin yalnızca fonolojik nedenlerle ortaya çıkan bir yardımcı ünsüz olarak değerlendirilmesi güç görünmektedir. Bunu diğer çekim biçimleriyle de çoğaltmak mümkündür. Söz gelimi, ünlü ile biten bir isim kökü öğrenilen geçmiş zaman ekini doğrudan üzerine alamamaktadır, ör. **hastamış*. Öğrenilen geçmiş zaman ekini üzerine alabilmesinin tek şartı, ismin üzerine bir ek fiil eklenmesidir. Bu doğrultuda (3) numaralı örnekteki /y/ biçiminin bir yardımcı ses olmadığı görüşüne varmak mümkündür. Nitekim yardımcı seslerin hiçbir morfolojik görevi yoktur. /y/ yardımcı sesi, iki bağımsız morfemi sadece fonolojik nedenlerle bağlamakta ve herhangi bir morfolojik işlev taşımamaktadır. Buna karşın ilgili örnekteki /y/ sesi, aradan çıkarıldığında yapı biçim bilgisel olarak bozulmaktadır.

4. Türkçede /i/ sesi; ön, kapalı ve düz bir ünlü olduğundan artikülasyon sırasında dilin ön bölümünün sert damağa oldukça yaklaşmasını gerektirmektedir. Aynı artikülasyon alanında oluşan /y/ sesi ise palatal bir kayıcı olarak dilin ön bölümünün benzer bir konumda tutulmasıyla ancak tam bir ünlü kapanışı gerçekleşmeden üretilmektedir. Bu minvalde yarı ünlü olarak da tanımlanan /y/ sesi, ünlüyle ünsüz sınırı arasında bulunan bir sestir (Aksan, 2015 II: 31). Nitekim Coşkun, /y/ ünsüzünün oluşturuca değerlerinin /i/ ünlüsüne çok yakın olduğunu, bu sebeple de yarı ünlü sayıldığını dile getirmiştir (2001: 68). Bu artikülatuvar yakınlık, belirli fonolojik bağlamlarda /i/ ünlüsünün kayıcılışma (glide formation) yoluyla /y/’ye dönüşmesini mümkün kılmaktadır. Özellikle morfolojik sınırda ortaya çıkan ünlü temaslarında bu süreç, düzenli bir fonolojik alternatifleşme (allomorfi) olarak gözlenmektedir. Bu bağlamda söz konusu dönüşüm, yalnızca fonetik bir kolaylaşma değil, morfolojik yapı tarafından koşullandırılmış sistematik bir yüzey gerçekleşimidir. Ayrıca ek fiilin tarihsel olarak zayıflayıp klitikleşmesi ve sonrasında yeniden analiz edilmesi sürecinde, {-i-} biçiminin farklı fonolojik ortamlarda {-y-} ile gerçekleşen bir yüzey varyantı oluşturduğu kabul edilebilir. Bu durum yalnızca ek fiil için değil, Türkçede diğer klitik yapıların birleşme sınırlarında da gözlenen bir olgudur (ör. *ile > -yle*). Dolayısıyla /y/ sesinin ortaya çıkışı, genel bir fonolojik süreç olan kayıcılışma ile birlikte morfolojik yeniden analiz ve allomorfik dağılım çerçevesinde açıklanmalıdır.

Sonuç

Bu çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda, standart Türkçede ek fiilin şimdiki/geniş zaman çekimindeki kullanımı müstesna, ünlüyle biten isimlerle çekimlenmesi sırasında ortaya çıkan /y/ sesinin, ek fiilin {-i-} biçiminden fonolojik alternans doğrultusunda dönüşmüş olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, Türkçenin fonolojik özellikleriyle de uyumludur. {-y-} biçim birimi olmaksızın {-idi}, {-imiş}, {-ise} ve {-iken} eklerinin ünlü ile biten isimlere eklenememesi, bunun yanı sıra /y/ foneminin herhangi bir fonolojik zorunluluk bulunmaksızın ilgili konumda ortaya çıkması, Türkçenin ses dizimi kurallarının izin verdiği bağlamlarda dahi zorunlu olarak kullanılması, bizi bu sonuca ulaştırmıştır. Aksi takdirde, /y/ sesinin yardımcı bir ünsüz olarak yalnızca ünlü çatışmasını önlemek amacıyla ortaya çıktığı kabul edilirse, fonolojik bir zorunluluğun bulunmadığı bağlamlarda da zorunlu biçimde yer almasının açıklanması mümkün olmayacaktır. Öte yandan, Eski Anadolu Türkçesinde ya da farklı tarihî dönemlerde /y/ sesinin yardımcı ünsüz olarak kullanılmış olması, bugünkü Türkçe

açısından belirleyici nitelik taşımamaktadır. Eş zamanlı bakış açısından değerlendirildiğinde, /y/ sesi fonolojik bir zorunluluktan kaynaklanmamakta, ünlü çatışmasını engelleyen bir işlev üstlenmemekte ve sistemde zorunlu bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Türkçenin ses bilimsel ilkelerinin bu tür bir dönüşümü mümkün ve desteklenebilir kılması ise ileri sürülen görüşü daha da güçlendirmektedir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

- Adalı, O. (2004). *Türkiye Türkçesinde biçimbirimler*. Papatya Yayıncılık.
- Aksan, D. (2015). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2019). *Türkçenin grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bilgegil, K. (2014). *Türkçe dilbilgisi*. Salkımsöğüt Yayınları.
- Bilgin, M. (2013). *Anlamdan anlatıma Türkçemiz*. Anı Yayıncılık.
- Bozkurt, F. (2017). *Türkiye Türkçesi*. Eğitim Yayınevi.
- Coşkun, V. (2001). Standart Türkçedeki ünsüzlerin akustik özellikleri ve görüntüleriyle boğumlanma yerleri bakımından sınıflandırılması. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, (44), 63-85.
- Demir, T. (2006). *Türkçe dilbilgisi*. Kurmay Kitap Yayın Dağıtım.
- Demir, N. & Yılmaz, E. (2016). *Türk Dili el kitabı*. Grafiker Yayınları.
- Demircan, Ö. (2015). *Türkçenin sesdizimi*. Der Yayınları.
- Deny, J. (1995). *Türk Dili gramerinin temel kuralları (Türkiye Türkçesi)*. (Çev: O. Şahin), Türk Dil Kurumu.
- Dursunoğlu, H. (2017). *Türkiye Türkçesi dil bilgisi I: Türkiye Türkçesi ses bilgisi*. Pegem Akademi Yayınları.
- Ediskun, H. (2010). *Türk dilbilgisi*. Remzi Kitabevi.
- Eker, S. (2017). *Çağdaş Türk dili*. Grafiker Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2000). Türkiye Türkçesinde yardımcı ses. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, (585), 219-225.
- Ergin, M. (2013). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Erguvanlı-Taylan, E. (2008). Türkçede kaynaştırma sesleri var mıdır?. M. Sarıca (Haz.), 22. *Dilbilim Kurultayı Bildirileri içinde* (219-228. ss.), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları.
- Gemalmaz, E. (1997). Türkçede bağlayıcı (yardımcı) ses konusu üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (7), 1-5.
- Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi*. Ayraç Yayınevi.
- Göksel, A. & Kerslake, C. (2005). *Turkish: A comprehensive grammar*. Routledge.
- Gülensoy, T. (2000). *Türkçe el kitabı*. Akçağ Yayınevi.

- Hatipoğlu, V. (1976). *Dilbilgisi terimleri sözlüğü*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Hengirmen, M. (1999). *Dilbilgisi ve dilbilim terimleri sözlüğü*. Engin Yayınevi.
- Karaağaç, G. (2016). *Türkçenin dil bilgisi*. Akçağ Yayınevi.
- Karademir, F. (2011). Eş zamanlı bakışla Türkiye Türkçesinde yardımcı ünsüzler. *Turkish Studies*, 6(2), 561-598.
- Karadoğan, A. (2024). Türkçenin tek yardımcı ünsüzü neden y sesidir?. *Türk Dili*, (876), 4-8.
- Karaörs, M. (2005). Ders kitaplarındaki yardımcı seslerle ilgili bilgi yanlışları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 27-36.
- Korkmaz, Z. (2017a). *Dil bilgisi terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017b). *Türkiye Türkçesi grameri -şekil bilgisi-*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. Routledge.
- Özalan, U. (2014). *Türk dilinde cevheri ek fil* (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özçelik, S. & Erten, M. (2005). *Türkiye Türkçesi dilbilgisi*.
- Öztekten, Ö. (2008). Türkiye Türkçesinde yardımcı sesin eklenmesi. *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı* içinde.
- Tekin, T. (2013). Türkçede kaynaştırma sesleri. E. Yılmaz, N. Demir (Haz.), *Çağdaş Türk Dilleri Makaleler 3* içinde (487-490. ss.), Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yazım kılavuzu* (2012). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yılmaz, Y. (2012). Zamir /n/’si ve /y/ yardımcı ünsüz karışıklığı: “Kırklareli’ne mi, Kırklareli’ye mi?” demeli. *Turkish Studies*, 7(3), 2761-2777.

EXTENDED ABSTRACT

One of the most controversial issues in Turkish grammar concerns the status of buffer consonants. Indeed, the literature reveals considerable disagreement regarding which sounds should be classified as buffer consonants. Within this context, although the phoneme /y/ has traditionally been discussed as a buffer consonant, its behavior in copular constructions points to a distinct morphological status. The primary motivation for the present study is the absence of a comprehensive, criteria-based investigation into whether this instance of /y/ constitutes a structural component of the copular morpheme. A review of the existing literature further shows that most discussions of the issue are confined to brief, passing remarks rather than systematic analyses.

*This study seeks to fill an important gap in the literature on the morphophonological behavior of the Turkish copula by arguing that the /y/ occurring in forms such as *hasta idim* > *hastaydım* should be analyzed not as a buffer consonant but as a conditioned formal variant (allomorph) of the copular morpheme. In doing so, it reconsiders the scope of the notion of the buffer consonant and contributes to a systematic account of the phonological structure of the copula. In this respect, the study offers an original perspective by critically reassessing a long-established yet insufficiently questioned classification in Turkish grammar.*

The principal views in the literature regarding the /y/ that appears when the copula is attached to vowel-final nouns may be summarized as follows:

- 1. In forms such as *hasta idim* > *hastaydım* and *hasta ise* > *hastaysa*, /y/ originally emerged as a buffer consonant to prevent hiatus (e.g., *hastayidim*, *hastayısa*). Subsequently, the initial {i-} of the grammaticalized copular morpheme was deleted, leaving /y/ as the buffer consonant.*
- 2. The emergence of /y/ follows the same process described above. However, since one of the adjacent vowels was later deleted and the hiatus therefore disappeared, /y/ should no longer be regarded as a buffer consonant but rather as an epenthetic (derived) sound.*
- 3. /y/ initially emerged as a buffer consonant, as described in the first view, but after the deletion of one of the vowels it originally linked, it lost its buffering function and became part of the suffix attached to vowel-final stems. Accordingly, the buffer consonant /y/ should now be considered a constituent of the following suffix.*
- 4. After the copular morpheme was attached to vowel-final words, the relevant segment was lost and replaced by the consonant /y/.*
- 5. When the copular morpheme is attached to a vowel-final noun, its {i-} form changes into /y/.*

The findings of this study indicate that, in Standard Turkish, with the exception of the present/simple present copular forms, the /y/ that appears when the copular morpheme is attached to vowel-final nouns is derived from the {i-} form of the copula through phonological alternation. This analysis is also consistent with the phonological properties of Turkish. Without the {y-} form, the suffixes {-idi}, {-imiş}, {-ise}, and {-iken} cannot attach to vowel-final nouns. Moreover, the phoneme /y/ appears in this position despite the absence of any phonological necessity and is obligatorily realized even in environments fully permitted by Turkish phonotactics. These observations support the conclusion that {y-} is a conditioned allomorphic realization of the copular morpheme rather than a buffer consonant. Otherwise, if /y/ were assumed to function solely as a buffer consonant inserted to prevent hiatus, its obligatory occurrence in contexts where no phonological conflict exists would remain unexplained. On the other hand, the fact that /y/ may have functioned as a buffer consonant in Old Anatolian Turkish or other historical stages of the language is not decisive for the analysis of contemporary Turkish. From a synchronic perspective, /y/ is not motivated by phonological necessity, does not serve to resolve vowel hiatus, and instead functions as an obligatory element of the morphological system. The compatibility of this analysis with the phonological principles of Turkish further strengthens the proposed account.